

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДІНСТИТУТУ
В ГРОМАДСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ (соціолого-педагогічний аналіз)

Внаслідок наукового і технічного прогресу знання свого предмета перестає бути ознакою кваліфікації педагога. Знання предмета є беззаперечною вимогою до педагога, але воно ще не характеризує його професійну кваліфікацію. У минулому педагога відрізняло перш за все те, що він був для учнів головним джерелом знань. Функція інформатора-педагога змістовної сторони знань певною мірою зберігається і зараз. Але сучасний учень ще до вступу до школи, а потім і поза нею одержує велику змістовну інформацію з книг, журналів, газет, радіо і т. п. Таким чином функцію педагога як педагога знань уже не можна вважати основною. А в майбутньому вона ще буде зменшуватися.

Професіоналізм майбутнього вчителя сьогодні повинен проявлятися головним чином у тому, що він здобуває знання про те, як навчати і виховувати, тобто в тому, як переводити учня із одного стану в інший, із нижчого рівня його розвитку на вищий, тобто як найбільш швидкими і економічними шляхами реалізувати завдання формування соціальної зрілості особистості учнів.

Основною функцією майбутнього вчителя, в якій найповніше може реалізуватися його професіоналізм, є функція керівника, організатора. У завдання вчителя входить трансформація державних завдань, які поставлені перед школою, в педагогічні.

Важливим у діяльності майбутнього вчителя є вміння надавати допомогу учням у процесі перетворення їх із об'єкта виховання у суб'єкт самовиховання, самоосвіти, саморозвитку. Для цього необхідно вміти формувати у учнів потребу у самовихованні, навчити їх самостійно формулювати відповідні завдання і розв'язувати їх.

Необхідні для виявлення цих умінь майбутнього вчителя якості творчої особистості формуються в процесі його навчання у педвузі. Їх вироблення здійснюється в процесі оволодіння студентами елементами соціального досвіду. Соціальний досвід виробляється в процесі участі студента у суспільно корисній діяльності.

У цьому дослідженні в основі провідної ідеї розглядається ідея випереджаючого розвитку в певній послідовності критеріальних характеристик соціальної зрілості майбутнього вчителя, а саме соціального самовизначення, соціальної активності, соціальної відповідальності.

При аналізі рівня соціальної зрілості особистості майбутніх вчителів у практичній діяльності необхідно застосовувати найрізноманітніші діагностичні методи наук, за допомогою яких можна розглядати педагогічні процеси. У своєму дослідженні ми застосовували педагогічний підхід, що передбачає діагностику факту зростання або зниження формованих якостей особистості майбутнього вчителя, а також ступінь їх прояву залежно від факторів, що обумовлюють його. Для визначення ефективних форм і методів педагогічного впливу достатньо діагностувати розвиток особистості студента на рівні узагальненого параметру, структуру якого складають: 1) узагальнений зміст новоутворень особистості у вигляді вищих якостей, для нас це соціальна зрілість; 2) узагальнений показник у вигляді кількісного індексу без якого практично неможливо проводити порівняльний соціолого-педагогічний аналіз.

Керування факторами розвитку особистості майбутнього вчителя вбачає становлення і корекцію діючих зв'язків з ними експериментально введеного педагогічного впливу. В соціолого-педагогічному дослідженні недопустимо визначати ефективність педагогічного впливу без урахування взаємодії об'єктивних і суб'єктивних факторів. Згідно з прийнятою схемою педагогічного експерименту ми здійснювали підбір експериментальної і контрольної груп, спрямований на умовне порівняння факторів соціального середовища.

У процесі виконання дослідно-експериментальної роботи були сформовані дві групи студентів – експериментальна і контрольна. Експериментальна група – студенти, які беруть участь у громадській діяльності, контрольна – студенти, які до такої діяльності не залучені. До експериментальної групи входили старости та профгрупорги академічних груп, члени факультетських та інститутських громадських організацій.

Для вивчення проблеми формування соціальної зрілості ми застосовували експеримент "екс пост факто", який передбачає вирівнювання досліджуваних груп студентів. У процесі вирівнювання враховувалося соціальне походження, рік і місце народження, курс навчання студента.

При вивченні педагогічного досвіду формування явища, що вивчається, виявлено факт випереджаючого зростання вищих якостей особистості (соціальна зрілість) на фоні даних аналогічної діагностики їх ровесників з контрольних груп. При цьому вивчався і зміст педагогічних впливів у структурі інших взаємозв'язаних об'єктивних і суб'єктивних факторів, які реально впливають на розвиток особистості студента.

Результати формування соціальної зрілості особистості майбутнього вчителя фіксувалися змінами рівнів її становлення. Керувати процесом підвищення рівня соціальної зрілості особистості майбутнього вчителя – це значить цілеспрямовано змінювати зміст його критеріальних характеристик насамперед соціального самовизначення, соціальної активності та соціальної відповідності. У зв'язку з цим виникає проблема вибору методів, а відповідно і розроблення методики формування соціальної зрілості особистості студента педвузу в структурі цілісного педагогічного процесу.

Педагог може визначити методи педагогічного впливу лише тоді, коли чітко будуть поставлені цілі й послідовність їх досягнення. Таким чином, вибір і послідовність реалізації методів педагогічного впливу в ході дослідно-експериментальної роботи визначалися в першу чергу метою виховання, навчання і розвитку особистості студента педінституту.

Цілі виховної роботи виводилися на основі змісту головних потреб суспільства. Проектування соціальної зрілості як продукту виховання цілісної особистості майбутнього вчителя здійснювалося на основі соціального замовлення суспільства; майбутній учитель повинен виконувати покладені на нього соціальні функції, що, як правило, не пов'язується із віком.

Розуміння завдань дослідження процесу формування соціальної зрілості майбутнього вчителя, його спрямованості і широти, визначає перш за все висхідну теоретичну позицію дослідження.

Реалізація поставленої мети можлива насамперед у тому разі, якщо стратегічна роль даної категорії (соціальна зрілість майбутнього вчителя) знаходить своє виявлення у процесі досягнення особистістю відповідного рівня соціальної зрілості як результату цілеспрямованого педагогічного впливу. Безперечно, що в

основі педагогічного впливу реалізується діяльнісний підхід. Отже, за зміною, розвитком зрілості особистості підлягає аналізу увесь механізм формування і розвитку особистості майбутнього вчителя. Форми досягнення особистості студента педінституту високого рівня соціальної зрілості в тому чи іншому виді діяльності характеризуються системою впливів, які у цих формах реалізуються їх зв'язками з іншими, менш вагомими чинниками. Серед зв'язків розрізняють прийоми формування рівнів соціальної зрілості в причинних, функціональних зв'язках. Їх виявлення і взаємодію ми розглядали в процесі залучення студентів педінституту до громадської діяльності.

Для вивчення досвіду становлення соціальної зрілості особистості студентів в умовах Кіровоградського педінституту ми звернулися до порівняльного аналізу частотних розподілів індексу соціальної зрілості і його складових (самовизначення, активності й відповідальності) в залежності від впливу на її розвиток громадської і науково-дослідної діяльності.

Аналіз фактора що вивчається опирається на ознаки соціальної зрілості особистості майбутнього вчителя в основі якого відображена єдність активної практичної діяльності й свідомості. Щодо активності, то її зміст, форми визначаються ставленням до громадської діяльності, різноманітних вузівських заходів, до наукової і технічної творчості, до праці та ін. Переорієнтація студентів у поглядах на зміст і перспективи своєї майбутньої професії, яка веде до якісних змін у формуванні соціальної зрілості, здебільшого відбувається, починаючи з II-III курсу навчання.

Спільна робота зі студентами, які беруть активну участь у громадському житті вузу, відрізняються від усіх інших тим, що вони володіють вмінням будувати свої взаєностосунки в колективі, здобувають в процесі діяльності важливі для кожного педагога організаторські, виховні та інші навички. Звичайно, участь у громадській роботі потребує значних витрат часу, але ті вміння, у громадській роботі потребує значних витрат часу, але ті вміння, які одержують студенти-активісти, практично ні з чим незрівнянні для їх професійного зростання.

У процесі проведення дослідження ми мали справу з багатьма студентами, які виконують ті чи інші громадські доручення. Але мають високі показники рівня соціальної зрілості особистості лише ті, хто не просто формально ставиться до доручення, а вбачає у його виконанні спосіб реалізації своїх сил, можливостей, бажань і прагнень. Рівень соціальної зрілості студентів ми фіксували за допомогою числових індексів, що дозволяє проводити порівняльний аналіз їх зміни.

Числове узагальнене значення індексу соціальної зрілості тих студентів, хто бере участь у громадській діяльності, дорівнює 3,76, а тих, хто не займається громадською діяльністю, – 3,40. Для активістів це значення потрапляє в інтервал 3,5-4,0, а для активістів – 3,0-3,5.

На якість виконання громадських доручень безпосередньо впливає характер їх одержання. В процесі підготовки до експериментальної роботи ми звернули увагу на цю неординарну ситуацію, коли спрацьовує ряд внутрішніх елементів організму людини. Якщо доручення студент одержує в результаті призначення або не самостійного вибору, то в багатьох випадках можна бачити, як за досить короткий проміжок часу настає спад активності студента. Така ситуація обумовлена кількома причинами, по-перше, реально зіткнувшись із життям, внаслідок переваги вузькокорисних цілей практично важко організувати і провести той чи інший захід, студент одержує значне психологічне навантаження, а це витримувати тривалий час дуже важко. По-друге, "спрацьовує" механізм незадоволення змістом виконуваного доручення. По-третє, ряд студентів, які вбачали лише певну користь у тому чи іншому дорученні, зіткнувшись із проблемами, впадають у смугу "небажання" працювати.

Внаслідок самостійного вибору громадського доручення значно більша ймовірність якіснішого його виконання. Але і в цьому разі можуть і часто знаходять прояви бажання обрати "престижне", неважке громадське доручення.

Звертає увагу на себе той факт, що добре виконують громадські доручення ті студенти, які в змозі реалізувати через них своє бачення тієї чи іншої проблеми, досягти поставленої мети на шляху особистісно-професійного становлення, тобто реалізувати себе для роботи і роботу для всебічного свого збагачення.

Індекс самовизначення студентів, які беруть активну участь у громадській діяльності, знаходиться в інтервалі 4,5-5,0, а для тих, хто не займається громадською діяльністю, значення індексу проявляється в інтервалі 3,5-4,0.

У нинішніх умовах розвитку суспільства майбутньому вчителю неможливо ефективно керувати учнівським колективом без оволодіння знаннями про людину, без знання основ педагогіки і психології. Вчитель повинен вміти переконувати, доводити, вести полеміку, відстоювати свою точку зору, причому не лише з професійних, але і соціальних, політичних, економічних, естетичних, моральних та інших проблем. Отже, педінститут сьогодні покликаний створити умови для більш швидкого соціального самовизначення студентів.

Серед студентів, які беруть участь в громадській діяльності, – це молоді люди із найрізноманітнішими нахилами і мотивами громадської діяльності. Значна їх кількість брала активну участь у виборній роботі, ряд із них виконували постійні доручення до вступу у вуз тощо. Якщо порівнювати активність студентів першого і старших курсів, то цікавим є той факт, що активність більшості першокурсників значно низька. Таке становище можна пояснити складностями періоду адаптації студента до вузівського життя. В цей час змінюються не лише форми навчання, але й організація вільного часу. Громадська активність студентів (із спостережень) зростає, починаючи з першого курсу і до передостаннього. На випускному курсі виникає ряд проблем, пов'язаних із подальшим працевлаштуванням, іншого плану, а тому ряд активістів припиняє свою діяльність. Певна частина із них продовжує залучатися до життєдіяльності колективу, здебільшого "передаючи" досвід своїм молодшим товаришам по навчанню.

Для встановлення сформованості рівня соціальної зрілості студентів та їх академічної групи, ми розглядали не лише формальний зміст їх діяльності, але також і соціальний зміст ролей які вони виконують, із врахуванням індивідуальних інтересів і взаємин. Якщо участь членів академічної групи у громадській діяльності носить соціально-значущий характер, то інші члени групи, що до такої участі не залучені, під впливом своїх однокурсників також орієнтуються на якісну діяльність у виконанні громадського навантаження. Рівень сформованості соціальної зрілості студентських академічних груп ще недостатньо високий для самостійного вирішення виховних, навчальних, організаційних та інших справ. Формування соціальної зрілості академічної групи є необхідною умовою формування соціальної зрілості її членів. Ми використовуємо відому педагогічну закономірність: процеси розвитку соціальної зрілості особи і її колективу невіддільні. Наявність такої залежності підказує, що при висуванні кандидатури студента на керівну посаду поряд з іншими показниками бажано враховувати анкетні дані. З одного боку – це біографія, характеристика товаришів та інше, а з другого – оцінки і рівень соціальної зрілості особистості. Відомо, що студенти, які в своїх академічних групах займають далеко не перше місце за рівнем їх соціальної зрілості, при об'єктивному аналізі діяльності, як правило, проявляють свою непридатність для виконання ролі факультетського лідера. Якщо студент не є лідером у розвитку особистості серед студентів академічної групи, то важко розраховувати, що він стане справжнім лідером і на факультеті і в інституті. Формування соціальної зрілості академічної групи з урахуван-

ням оцінок соціальної зрілості особистості дає можливість співставити самооцінки кожного студента і оцінки його діяльності з боку товаришів і викладачів, що дозволяє спостерігати зміни в його особистості.

Індекс соціальної активності студентів, які беруть активну участь у громадському житті, знаходиться в інтервалі 3,5-4,0, а тих, хто не бере участі у громадському житті – 2,5-3,0.

Майбутній учитель, який має високий рівень соціальної відповідальності, знає, що він робить, одночасно передбачаючи наслідки своїх дій. Відповідальний студент бере на себе розв'язання завдання повністю, а не окремих його ланок.

Високу громадську активність майбутнього вчителя можна розглянути як вихідний і найбільш узагальнений зміст соціальної активності особистості. А згідно з точкою зору В. А. Сластеніна вона виступає як "концентрований показник діяльності суті особистості вчителя, міра його професіоналізму, політичної свідомості і громадської відповідальності перед суспільством". Як бачимо, соціальна активність характеризує зрілість майбутнього вчителя, якщо спостерігається проявлення і відповідальності його особистості.

На відміну від навчальної діяльності, яка слугує перш за все розвитку власної особистості студента і лише опосередковано, через тривалий проміжок часу приносить користь людям, громадська робота має безпосередньо соціальну спрямованість. Єдність слова і справи, як відомо, є одним із елементів характеристики активної життєвої позиції майбутнього вчителя. На виявлення відповідальності важливий вплив здійснюють соціальна ситуація і різноманітні умови.

На формування соціальної зрілості особистості студента впливає не лише система вузівського виховання, але і пов'язане з ним тісним чином самовиховання, в якому велику роль відіграє самоаналіз свого ставлення до людей і поведінки.

Соціальна активність студентів пединституту знаходить своє проявлення в процесі виконання громадських доручень у групі, на факультеті та інституті дякуючи участі у діяльності громадських організацій, колективів художньої самодіяльності та ін. Цим самим студенти беруть безпосередню участь в реалізації ідеї студентського самоврядування. Лідери громадських організацій груп, факультетів обираються до складу рад факультетів та інституту. Порівняно зі своїми товаришами по навчанню ті студенти, які виконують громадські доручення в більшості своїй користуються авторитетом як у ровесників, так і у викладачів, мають вплив на життєдіяльність групи, факультету.

Для студента, майбутнього вчителя, навички, які він одержує в процесі участі у громадському житті, під час свого навчання у вузі, є незамінними для його подальшого професійного становлення і зростання. На практиці дуже часто можна спостерігати ситуацію, коли, прийшовши на роботу до школи, випускник вузу протягом тривалого часу не в змозі позбутися невміння спілкування з учнями. Ті ж вчителі, які під час навчання брали участь у громадському житті, позбавлені такої вади. Вони вже навіть під час навчання, в ході педагогічної практики і в процесі самостійної діяльності почувають себе вільно, "розкуто".

Існуванню такої ситуації сприяє те, що студенти активісти на основі здобутого життєвого і соціального досвіду інтенсивніше формують світогляд, власну моральну сферу, розвивають самосвідомість. Студенти, які беруть активну участь у життєдіяльності своєї групи, факультету мають вищий рівень соціальної відповідальності. Для того, щоб виконувати ті чи інші громадські обов'язки, необхідно щоб студент крім добрих організаторських здібностей, володів і певними моральними якостями, проявляв відповідальне ставлення до навчання. Найвагомішою в процесі формування соціальної зрілості особистості майбутнього вчителя є його самостійність. А самостійність виробляється в процесі конкретної діяльності при виконанні обов'язків старости групи, секретаря чи голови громадської організації, студентської ради гуртожитку.

Вміння почувати себе вільно для діяльності майбутнього вчителя ще важливе і тим, що в процесі проведення шкільних уроків потрібно чітко формулювати думку, викласти матеріал, поставити питання і надати допомогу учням аналогічним чином висловлювати свої думки. Ті знання, досвід громадської діяльності, одержані в процесі навчання у вузі, вчителі-активісти без особливих проблем застосовують для вироблення умінь та навичок, які необхідні для діяльності школярів.

У практиці роботи шкільного вчителя щоденно виникають ситуації, коли потрібно проводити роботу з громадськістю району, на території якого розташована школа. Це і безпосередня участь вчителя у громадському житті даної території, і опосередкована діяльність для розв'язання тих чи інших навчально-виробничих проблем. Вчитель, який брав участь у громадському житті в період навчання у інституті, завжди об'єктивно в змозі ставитися до діяльності адміністрації школи, реагувати на зауваження, надавати допомогу.

Дуже часто можна зустрітися із випадками, коли вчителі з

непорозумінням ставляться до учнів, які виконують певні громадські доручення. Вони в багатьох випадках вважають таких учнів "кар'єристими", створюють для них штучні проблеми у навчанні. Ніколи не може виникнути така ситуація у роботі вчителя, який сам виконував громадські доручення. Такий вчитель завжди прийде на допомогу учням-активістам.

Як засвідчує практика діяльності системи народної освіти, участь студентів у громадській діяльності в період навчання у вузі є "школою" підготовки організаторів народної освіти. Вчитель, який одержав навички певного виду діяльності у вузі, у шкільних умовах реалізує їх в організації і залученні школярів до різноманітних видів суспільно корисної діяльності як у школі, так і за її межами, проводить значну організаційно-педагогічну діяльність у різних видах позакласної роботи та пізнавальної діяльності. Це і організація туристичних походів та екскурсій, проведення культурно-масової роботи та ін.

Вчитель, який має соціальний досвід, добре виконує обов'язки класного керівника. У нього практично не виникає проблем як у напрямку спілкування з учнями, так і з їхніми батьками. Він в змозі зацікавити, організувати, спрямувати діяльність класу у напрямку позитивної діяльності.

Студенти, які беруть участь у громадській діяльності характеризуються вищим рівнем соціальної зрілості, порівняно з тими, хто до такої діяльності не залучений. Для ефективного формування соціальної зрілості майбутнього вчителя в процесі його участі у громадській діяльності необхідно:

- розвивати систему студентського самоврядування шляхом залучення студентів до усіх напрямків життєдіяльності інституту;

- формувати соціальну зрілість студентської академічної групи.

За результатами другого діагностичного зрізу розвитку особистості студентів фізико-математичного, педагогічного факультетів та факультету іноземних мов, який проводився у 1992 році, найвищий рівень соціальної зрілості в академічних групах мають ті студенти, які беруть активну участь у громадському житті вузу. Для порівняльного аналізу ми використовували дані діагностичного зрізу 1989-90 років.

Другий зріз показав, що узагальнений індекс соціальної зрілості групи студентів, які цілеспрямовано залучаються до громадської діяльності, продовжує зростати швидкими темпами в порівнянні з тими студентами, які не беруть участі у громадській діяльності, про що свідчать дані таблиці 1.

Узагальнене значення індексів соціальної зрілості підгруп студентів, які беруть і не беруть участь у громадській діяльності (в абс. вел.), станом на лютий 1992 року

Студенти, які беруть участь у громадській діяльності (N = 50 осіб)	Студенти, які не беруть участі у громадській діяльності (N = 50 осіб)
3,71	2,19

З даних таблиці і випливає однозначний висновок, що участь студентів педагогічного інституту в громадській діяльності є ефективним фактором формування соціальної зрілості особистості майбутнього вчителя.

Студенти, які беруть участь у громадській діяльності, здобувають необхідні для їх професійно-педагогічної діяльності здібності. Найвагомішими тут є організаторські здібності, які знаходяться в ряду основних критеріїв соціальної зрілості особистості. Саме організаторська діяльність вчителя є основою керівництва діяльністю учнів, надаючи цим самим їй цілеспрямованості і впорядкованості, що в педагогічному процесі сприяє згуртуванню членів певної групи на реалізацію конкретних навчально-виховних завдань.

Громадська діяльність вчителя завжди повинна бути спрямована на розв'язування соціально-педагогічних проблем, це може бути виявлення нахилів членів учнівського колективу, вироблення у них певних установок тощо в процесі виконання громадських доручень.

До організаторських здібностей майбутнього вчителя можна віднести такі властивості, як гнучкість і динаміка сприйняття, спостережливість, вміння розпізнавати людей, добра пам'ять на деталі, вміння передбачати наслідки тієї чи іншої діяльності, здатність активізувати, одухотворювати і залучати інших до спільної діяльності.

Нами встановлено, що чим більше залучаються студенти до громадського життя інституту, тим більше вони усвідомлюють невідповідність своїй самооцінці реальним можливостям. Цю залежність спостерігають педагоги на практичних заняттях у процесі вивчення курсу педагогічної майстерності, підготовці

студентів до проходження літньої педагогічної практики, де організаторські уміння є основою їх педагогічної техніки.

Провідну роль у формуванні адекватного ставлення студента до себе відіграє його участь у громадському житті інституту. Відображення цієї залежності ми спостерігали за допомогою даних частотних розподілів студентів за індексом соціальної зрілості та її складових, абсолютна величина якої залежить і від співвідношення експертних оцінок і самооцінок студента. Ці дані подані за допомогою таблиці 2.

Із таблиці 2 видно, що одержані дані частотних розподілів соціальної зрілості майбутнього вчителя підлягають нормальному розподілу даних за функцією Лапласа. Якщо подати ці дані у вигляді гістограми, то центр зміщення двох кривих буде ще яскравіше виражений. У студентів, які беруть участь у громадській діяльності, вершина кривої потрапляє на інтервал 3,5-4,0, а у тих, які не беруть такої участі – 3,0-3,5. Отже, це свідчить про статистично значиму різницю в ступені проявлення соціальної зрілості студентів двох вибіркової сукупностей у громадській діяльності.

Таблиця 2

Частотний розподіл студентів з вказаними інтервалами індексу соціальної зрілості (ІСЗ) станом на: I зріз – лютий 1990 р., II зріз – лютий 1992 р.

Студенти, які беруть участь у громадській діяльності (N = 50 осіб)	I зріз	-	-	-	4	13	19	13	1	
	II зріз	-	-	-	2	15	25	8	-	
Студенти, які не беруть участі у громадській діяльності (N = 50 осіб)	I зріз	-	-	3	16	17	14	-	-	
	II зріз	-	-	4	15	18	12	1	-	
Школа інтервалів (ІСЗ)		1,0	1,5	2,0	2,5	3,0	3,5	4,0	4,5	5,0

Участь студента у громадській діяльності безпосередньо впливає на зростання його соціальної зрілості. Тому і природно,

що студенти, які не беруть участі в громадській діяльності, характеризуються значно нижчими темпами становлення їх соціальної зрілості. Чим вища зайнятість студентів громадською діяльністю, тим більші значення рівня соціальної зрілості вони мають. Студенти, які беруть участь у громадській діяльності, мають більш високий рівень соціальної зрілості у порівнянні з тими студентами, які до такої діяльності не залучені. Таким чином, громадська діяльність є ефективним соціально-педагогічним фактором формування соціальної зрілості майбутнього вчителя.

На рівень індексу соціальної зрілості особистості студента впливає ступінь сформованості його соціальної позиції, від якої залежить соціальне самовизначення, соціальна активність і соціальна відповідальність. Ми проаналізували частотний розподіл досліджуваних груп студентів за індексами самовизначення, активності і відповідальності.

Таблиця 3

Частотний розподіл студентів з вказаними інтервалами індексу соціального самовизначення "С" станом на: I зріз – лютий 1990 р., II зріз – лютий 1992 р.

Студенти, які беруть участь у громадській діяльності (N = 50 осіб)	I зріз	-	-	1	7	8	8	18	8	
	II зріз	-	-	-	-	6	13	20	11	
Студенти, які не беруть участі у громадській діяльності (N = 50 осіб)	I зріз	-	-	-	5	12	19	13	1	
	II зріз	-	1	6	7	9	11	14	2	
Шкала інтервалів "С"		1,0	1,5	2,0	2,5	3,0	3,5	4,0	4,5	5,0

Дані таблиці 3 дозволяють порівнювати ступінь виявлення соціального самовизначення в двох групах студентів. Так, ступінь соціального самовизначення студентів, які беруть участь у громадській діяльності, практично близький до ступеня соціального самовизначення студентів, які не беруть участі у громадській

діяльності. Для обох сукупностей це інтервал 4,0-4,5. Отже, соціальне самовизначення майбутнього вчителя формується в однаковій мірі незалежно від того, беруть чи не беруть участь студенти у громадській діяльності. Це пояснюється тим, що в основі соціального самовизначення лежить педагогічне (професійне) самовизначення, тобто усі студенти вбачають своє призначення у педагогічній діяльності, виконуючи як громадську, так і науково-дослідну роботу. Освітнє і життєве самовизначення є суттю соціального самовизначення майбутнього вчителя.

У завданнях колективу інституту на 1989/90 н. р. сказано, що зусилля колективу інституту будуть спрямовані на: озброєння майбутніх учителів і вихователів найновішими сучасними знаннями і міцними практичними вміннями та навичками, озброєння їх активними формами та навичками виховної діяльності в учнівських колективах, класного керівництва, організації громадської роботи.

Соціальна активність, результати виявлення якої подані в таблиці 4 явно вища у тих студентів, які беруть участь у громадській діяльності. Отже, громадська діяльність активно впливає на формування соціальної активності. Для студентів-активістів індекс соціальної активності характеризується інтервалом 3,5-4,0. Для студентів, які не займаються громадською діяльністю, це інтервал – 3,0-3,5.

Таблиця 4

Частотний розподіл студентів з вказаними інтервалами індексу соціальної активності "А" станом на:
I зріз – лютий 1990 р., II зріз – лютий 1992 р.

Студенти, які беруть участь у громадській діяльності (N = 50 осіб)	I зріз	–	4	8	7	16	15	–	–	
	II зріз	–	–	1	6	17	18	7	1	
Студенти, які не беруть участі у громадській діяльності (N = 50 осіб)	I зріз	3	–	9	20	11	4	2	1	
	II зріз	–	2	16	14	16	2	–	–	
Шкала інтервалів "А"		1,0	1,5	2,0	2,5	3,0	3,5	4,0	4,5	5,0

Така ситуація пояснюється тим, що в процесі громадської діяльності студенти-активісти залучаються до участі в різноманітних заходах, які проводяться в інституті з метою самоврядування.

Розпорядженням ректора інституту № 54-ін від 8 грудня 1989 р. на фізико-математичному, педагогічному факультетах та факультеті іноземних мов були створені і працювали методичні комісії, до складу яких входили представники адміністрації (голова комісії – заступник декана факультету), викладачі кафедр педагогіки та психології, студентський актив. Основне завдання таких комісій полягало у впровадженні в діяльність факультетів методики громадської атестації студентів на основі оцінок соціальної зрілості особистості. Ради факультетів в свою чергу виробили систему реалізації даної методики за допомогою різноманітних напрямків діяльності студентів і змагання між академічними групами, це такі, як:

- "Підбиття підсумків результатів чергової екзаменаційної сесії";
- "Участь академічної групи і окремих її членів у художній самодіяльності і спортивних змаганнях";
- "Участь членів академгрупи у науково-дослідній діяльності" і т. п.

Групи-переможці заохочувалися матеріально: всім студентам групи призначалась стипендія, профспілковим комітетом студентів інституту надавалися пільгові путівки на відпочинок, екскурсії під час канікул, а також моральні заохочення.

За період з 1990 по 1992 рік відбулися значні якісні зміни у індексі соціальної зрілості особистості тих студентів, які цілеспрямовано залучалися до участі у громадській діяльності. Змінювався у напрямку зростання і індекс соціальної зрілості академічної групи цих студентів. Залежно від зростання рівня соціальної зрілості групи зростає кількість студентів, які беруть участь у виконанні громадських доручень. Така залежність спостерігається практично на всіх трьох факультетах. За даними діагностичного зрізу 1989-90 рр. мали хоч би якесь відношення до громадського життя групи, факультету, інституту на фізико-математичному факультеті – 34% від загальної кількості студентів, які брали участь у дослідженні, на педагогічному – 27%, іноземних мов – 19% студентів.

Згідно результатів діагностичного зрізу 1992 року відбулися такі зміни участі студентів інституту в громадській діяльності: фізико-математичний факультет – 53%, педагогічний – 41%, факультет іноземних мов – 33%, тобто зросла загальна кількість

студентів, залучених до громадської життєдіяльності інституту.

У свою чергу, студенти-активісти за допомогою тимчасових доручень залучають товаришів по навчанню до участі у життєдіяльність академічної групи, факультету, інституту.

Таблиця 5

Частотний розподіл студентів з вказаними інтервалами індексу соціальної відповідальності "В" станом на:
I зріз – лютий 1990 р., II зріз – лютий 1992 р.

Студенти, які беруть участь у громадській діяльності (N = 50 осіб)	I зріз	–	–	1	3	17	15	3	1	
	II зріз	–	–	2	3	15	20	7	3	
Студенти, які не беруть участі у громадській діяльності (N = 50 осіб)	I зріз	–	–	12	6	17	5	–	–	
	II зріз	–	–	5	7	13	15	9	1	
Шкала інтервалів "В"		1,0	1,5	2,0	2,5	3,0	3,5	4,0	4,5	5,0

Соціальна відповідальність, як і соціальне самовизначення не відрізняється у студентів, які беруть і не беруть участь у громадській діяльності. Числове значення індексу соціальної відповідальності обох груп студентів знаходиться у спільному інтервалі 3,5-4,0. Це значить, що участь студента пединституту у громадській діяльності не є сильним фактором формування його соціального самовизначення і соціальної відповідальності. Вірогідно, що ці дві складові соціальної зрілості особистості майбутнього вчителя формуються засобами громадської діяльності через зміст соціальної активності.

Робота по формуванню соціальної зрілості особистості студентів на кожному із трьох факультетів (фізико-математичному, педагогічному та іноземних мов) проводиться у напрямку формування загальнолюдських цінностей особистості, оволодіння системою наукового світогляду, засвоєння високого рівня професійних знань.

Реалізація цих завдань здійснюється в процесі формування активної життєвої позиції студентів. Ефективним засобом у цьому напрямку і є залучення студентів інституту до участі у громадській діяльності.

Розвивається система студентського самоврядування, що передбачає участь студентів у Радах факультетів інституту і т. п. Організуються і проводяться студентами-активістами різноманітні виховні заходи, виконуються завдання по самообслуговуванню тощо. Громадські організації факультетів та інституту реалізують залучення до участі в їх діяльності студентів шляхом відбору кращих студентів-активістів з урахуванням рівня їх соціальної зрілості. Заохочуються також студенти до участі у різноманітних колективах художньої самодіяльності, спортивних змаганнях.

Студенти інституту, які беруть участь у громадському житті, в процесі свого навчання набувають значний соціально-педагогічний досвід, на основі якого у них формується значно інтенсивніше соціальна зрілість у порівнянні з іншими студентами. Як правило, вони характеризуються високим рівнем соціальної активності, за допомогою чого у них інтенсивніше формуються соціальне самовизначення і соціальна відповідальність. Ще у 1987 р. ідея студентського самоврядування була визначена постановою Мінвузу СРСР, Секретаріату ВЦРПС і Секретаріату ЦК ВЛКСМ "Про першочергові заходи по розширенню участі студентів в управлінні вищими навчальними закладами". На початковому етапі реалізації ідеї студентського самоврядування у Кіровоградському педінституті було розроблено тимчасове положення. Основним недоліком його було те, що воно чітко обумовлює завдання і обов'язки групи, але в незначній мірі передбачає реалізацію її прав. Така ситуація викликає у багатьох студентів недовіру до можливостей і їх безпосередньої участі у вирішенні питань організації навчально-виховного процесу групи, факультету, інституту.

Реалізація студентського самоврядування у інституті була покладена на деканів факультетів. Але в більшості випадків в результаті великої завантаженості і боязні віддати певну частину прав студентам, декани не змогли організувати діяльність органів студентського врядування.

На тих факультетах, де декани практично не обмежували студентський актив, станом на початок 1989-90 н.р. склалася чітка система студентського самоврядування. Це фізико-математичний факультет (декан М. І. Садовий) та педагогічний факультет (декан Т. П. Гора). Первинною, якщо так можна висловитися, ланкою в структурі самоврядування тут стала академічна група.

На цих факультетах практично не було обмеження її ініціативи. Майже всі питання, що стосуються студентів групи, розв'язуються на рівні групи: призначення стипендій, розподіл місць у гуртожитку. Координацію діяльності органів студентського самоврядування здійснювали профспілкові бюро факультетів голова профбюро фізмату І. Краснощок, педфаку С. Шевченко.

Голова профбюро студентів фізмату І. Краснощок у вересні 1991 р. обрана на посаду голови профкому студентів інституту, а голова студентської ради гуртожитку № 3 Г. Мелішкевич – член профкому студентів інституту.

Для більш глибокого і детального пояснення причин, які впливають на формування соціальної зрілості майбутнього вчителя застосовуємо ранговий аналіз змісту індикаторів кожної складової соціальної зрілості. За результатами таблиці 6 видно, що рангові ряди оцінки двох груп студентів (які беруть і не беруть участь у громадській діяльності) практично різняться. Це значить, що у громадській діяльності названі види діяльності в системі вузівської підготовки по-різному формують соціальне самовизначення студентів цих двох груп.

У студентів, які беруть участь у громадській діяльності, на першому ранговому місці знаходиться індикатор "Поліпшення якості своєї успішності". У цьому виді діяльності студенти-активісти реалізують своє бажання одержати спеціальність. Це обумовлюється тим, що на основі глибоких знань з навчальних предметів ця група студентів, використовуючи досвід громадської діяльності, залучається до самостійного розв'язування наукових завдань. Ці студенти на основі самоврядування включаються в дослідження і застосовують теоретичні знання на практиці. Саме через громадську діяльність, починаючи з першого курсу навчання, студенти педінституту готують себе до науково-дослідної роботи. У результаті цього студенти виробляють певне ставлення до системи знань як до необхідної умови науково-методичної діяльності.

Єдність загальнонаукової, професійної підготовки, світоглядного і морального розвитку особистості майбутнього вчителя в процесі поліпшення якості своєї успішності, сприяє формуванню соціальної зрілості.

У процесі навчання студенти педінституту завдяки громадській діяльності реалізують принцип єдності навчально-методичної, виховної та наукової функцій вчителя. Така орієнтація виробляє у студентів самостійність, сприяє розвитку і становленню самовизначення особистості майбутнього вчителя.

Ранговий аналіз змісту індикаторів соціального самовизначення студентів, які беруть і не беруть участь у громадській діяльності, станом на лютий 1992 р.

Категорія досліджуван-них	Індикатори соціального самовизначення											
	Санітарно-гігієнічне прибирання інституту, гуртожитку	Виконання трудових завдань	Участь в олімпіаді, конкурсі з навчальної дисципліни	Робота з учнями за прог. рамкою підприємств	Проведення дослідження під контролем викладача	Внесок як особ. завс. керів-ника колективу, організації	Виконання громадських доручень	Лекції, бесіди, диспути і т. п.	Репетиції і виступи в культурній самодіяльності	Тренування і участь у спортивному змаганні	Допомога в навчанні іншим	Поліпшення якості своєї успішності
Студенти, які беруть участь у громадській діяльності (експер. група) (N = 50 осіб)	4	7	6	2	5	11	8,5	3	12	10	8,5	1
Студенти, які не беруть участь у громадській діяльності (конт. група) (N = 50 осіб)	5	1	6,5	2	6,5	12	4	10	8	9	11	3

Порівнюючи рівень соціальної зрілості, а також загальний рівень розвитку особистості цієї категорії студентів, ми визначаємо, що у них краще в порівнянні з іншими формується впевненість у своїх знаннях, наукова культура мислення, виробляєть-

ся адекватна система поглядів на існуючу діяльність.

Питанню покращення якості знань завжди надавалося серйозного значення, воно систематично розглядалося на засіданнях рад факультетів та інституту. Але, розширюючи демократичні засади навчально-виховної роботи Мінвуз СРСР передбачив призначення стипендій усім студентам в разі позитивних результатів екзаменаційної сесії, що привело до різкого зниження рівня знань. Проводячи роботу в напрямку зміни такого положення справ рада інституту у травні 1990 р. розглянула питання про диференційований підхід до надання стипендій.

Відповідні рішення були прийняті і на факультетах. Так зокрема на фізико-математичному факультеті питання щодо покращення якості знань студентів, результати складання екзаменаційних сесій, та призначення за їх результатами стипендій розглядалися на розширених засіданнях рад факультету та стипендіальної комісії до складу яких входила більшість студентів – 51% від загальної кількості. Тим студентам, які складали з добрими показниками сесію і брали активну участь у громадській діяльності факультету та інституту призначалися додатково відповідно 25%, та 50% надбавки від звичайної стипендії.

Питання покращення якості успішності надавали серйозного значення і громадські організації інституту. Так, наприклад, за добрі показники у навчанні і активну участь у житті профспілкової організації були присвоєні профспілкові стипендії у 1989-1990 н. р. голові профспілкового бюро педагогічного факультету С. Шевченко, а у 1990-1991 н. р. голові студентської ради гуртожитку факультету іноземних мов А. Кирилук.

Академічні групи (ФМ 44, ПХ-23), які за результатами змагання одержали високі показники рівня соціальної зрілості нагороджувалися безкоштовними туристичними поїздками та грошовими преміями.

У практиці роботи інституту ще не завжди знаходить підтримку система цілеспрямованої роботи з формування у студентів усіх курсів здатності до самостійного поліпшення якості своєї успішності, з використанням можливості набутого досвіду в громадській діяльності. Впровадження такої ідеї може сприяти розвитку у майбутніх учителів потреби оволодіння не лише сумою знань, виробленням умінь та навичок, але і різноманітними елементами суспільно корисної діяльності.

Професійна і світоглядна підготовка майбутніх вчителів, які мають здатність до самостійного розв'язку складних навчально-методичних завдань, значною мірою визначається тим, як вони підвищують якість своєї успішності, використовуючи досвід гро-

мадської діяльності. Такий підхід при формуванні соціального самовизначення майбутнього вчителя свідчить про пізнавальну і педагогічну його спрямованість.

Соціально-групові методи організації навчального процесу необхідно органічно поєднувати з творчим використанням індивідуального підходу до розвитку навчально-пізнавальної активності. Створення оптимальних умов для творчого розвитку соціально зрілого майбутнього вчителя передбачає педагогічно доцільне поєднання індивідуальних та групових форм організації навчального процесу, зростання ролі студентських колективів і розвиток творчої активності майбутніх вчителів.

У грудні місяці 1990 року студентські громадські організації фізико-математичного факультету виступили з пропозицією до ради факультету про надання можливості студентам, які беруть активну участь у громадському житті, виконувати навчальне навантаження за індивідуальними планами, але дана пропозиція не знайшла позитивного відгуку з боку деканату та ради факультету.

Навчання і розвиток особистості студента по формуванню його соціальної зрілості залежить не лише від здібностей самого студента, його працездатності, наполегливості у оволодінні знаннями. Значну роль тут відіграє характер мікросередовища академічної групи, який відбивається на процесах мотиваційної сфери при виробленні відношення до майбутньої професії, товаришів, викладачів.

Аналізуючи об'єктивні умови розвитку колективів академічних груп ми враховували відсутність на початковому етапі їх функціонування будь-якого специфічного підбору його членів з боку самих студентів. В кожній академічній групі є студенти, які мають різний рівень соціальної зрілості, соціальне походження і т. п., а це визначає певну стихійність і складність процесу формування соціальної зрілості академічної групи.

Суспільно значущі цілі і завдання, які властиві для академічної групи реалізуються в певних видах діяльності. Ці види бувають як специфічними, так і не специфічними для тієї соціальної ролі, яку виконують студентські академічні групи.

Специфічними видами діяльності академічної групи педінституту є: навчально-пізнавальна, науково-дослідна діяльність, а також участь у громадській діяльності. До неспецифічних видів діяльності ми відносимо участь студента у спортивних заходах, роботу по виконанню трудових завдань, відпочинок.

Академічна група, яка має високий рівень соціальної зрілості характеризується тим, що в ній має переваги громадська мета,

тут активно реалізується підготовка і орієнтація на співпрацювання.

Проведений кореляційний аналіз дає можливість стверджувати, що існує тісний взаємозв'язок між участю студента в справах групи і його участю у громадському житті в період навчання у загальноосвітній школі. Аналогічний взаємозв'язок спостерігається і в залежності від спеціалізації факультету. Формування соціальної зрілості здійснюється в усіх сферах життєдіяльності – спілкуванні, навчанні, науково-дослідній та громадській діяльності. Особистий внесок студента в життєдіяльність групи повністю залежить від його громадської позиції. Студенти, які виконують громадське навантаження, в більшості випадків використовують активні форми особистої участі – виносять на розгляд групи важливі питання – 67%, намагаються впливати на пасивних до справ групи студентів – 54%, організують колективні заходи у вільний час – 71%.

У залежності від характеру і рівня показників кожна навчальна група проходить свій шлях розвитку і за сприятливих зовнішніх і внутрішніх умов досягає певного рівня соціальної зрілості, як і особистість студента, члена цієї групи.

Друге рангове місце у студентів-активістів займає індикатор "Робота з учнями за програмою педпрактики". Тут реалізуються потенційні можливості особистості майбутнього вчителя, які сформувалися в процесі його громадської діяльності. Аналогічна ситуація спостерігається і для категорії студентів, які не беруть участі у громадській діяльності. Але вони за допомогою педпрактики використовують можливість для реалізації своїх прагнень, здобувають соціальний досвід. Соціальне самовизначення студентів значною мірою залежить від їх педагогічної спрямованості в громадській та інших видах діяльності, через глибину загальну ерудицію і високий рівень знань із спеціальних предметів.

Йдучи на педагогічну практику, кожен студент ставить перед собою основне завдання, суть якого полягає у перевірці власної готовності до майбутньої самостійної педагогічної діяльності. Досягти необхідного стану підготовки неможливо, виконуючи автоматично завдання з навчальних програм. Лише повне, свідоме і творче включення кожного студента до життєдіяльності інституту може розвинути їх політичну, правову, наукову культуру. Здобувши і засвоївши елементарні знання та навички педагогічної діяльності, студенти намагаються певною мірою відтворити, реалізувати і перевірити їх дієвість, а відповідно і себе під час проходження педагогічної практики.

У цей період виникає можливість для реалізації соціального самовизначення особистості майбутнього вчителя, з'являється широкий вибір заходів і дій, які різняться як за змістом, так і за способами реалізації. В умовах школи можна обрати форму і метод як подачі навчального матеріалу, так і реалізації виховної мети.

Самостійність і розширення поля діяльності для реалізації соціального самовизначення передбачає зростання відповідальності за правильний вибір сфери і способів діяльності. Далеко не всі студенти можуть скористатися наявними можливостями. Одні з них не бажають додаткової відповідальності, "зайвих" обов'язків, які виникають у результаті педагогічної діяльності. Інші внаслідок низького рівня соціальної зрілості не можуть усвідомити значення педагогічної практики для професійного становлення.

Студенти-активісти в період проходження педагогічної практики у школах області не лише виконують обов'язкові завдання передбачені навчальними планами, а і надають серйозної практичної допомоги вчителям та адміністрації шкіл. Так наприклад у 1990 році студенти фізико-математичного факультету С. Будак – голова студентської ради гуртожитку № 3 та І. Яровий – член профкому студентів інституту в період проходження педпрактики надали практичну допомогу адміністрації СШ № 5 м. Кіровограда у впровадженні в життєдіяльність учнівського самоврядування.

Студенти, які беруть активну участь у громадській діяльності порівняно зі своїми товаришами по навчанню, які не мають відповідного громадського навантаження, без особливих проблем самостійно виконують усі покладені на них обов'язки під час педпрактики. У інституті склалася традиція, що студенти-активісти в більшості випадків призначаються старостами груп з педагогічної практики. Це обумовлено їх більшим громадським довідом, використовуючи який, вони надають допомогу своїм товаришам в ході педпрактики.

На останньому ренговому місці у студентів, які беруть участь у громадській діяльності, знаходиться індикатор "Репетиції та участь у художній самодіяльності". Цей вид діяльності не є ефективним засобом у напрямку реалізації потенційних можливостей цієї категорії студентів.

Координацією художньої самодіяльності в масштабах інституту займається художня рада. Починаючи з 1989 року організацією культурно-масової роботи в інституті стали займатися культурно-масова комісія профкому студентів та студентський клуб,

які проводять свою діяльність за допомогою культмасових комісій факультетських студентських профбюро. У інституті проводяться щорічні фестивалі. Студентська весна, звіти художньої самодіяльності інституту, випускні вечори, функціонують 4 студентські народні колективи художньої самодіяльності, проводяться різноманітні культурно-масові заходи на факультетах. Але активну участь у цьому напрямку бере обмежена кількість учасників які мають певні здібності. І тому значна кількість студентів-активістів не надає серйозного значення участі у художній самодіяльності.

У студентів, які не беруть участі в громадській діяльності, на першому ранговому місці знаходиться індикатор "Виконання трудових завдань", тобто в даному виді ця група студентів компенсує відсутність своєї значущості для групи, яка виявляє тиск на них.

Останнє рангове місце у цієї групи студентів займає індикатор "Виконання обов'язків керівника колективу, організації". За допомогою цього напрямку діяльності студенти не активісти не в змозі використовувати можливості групи для реалізації своїх прагнень. Діяльність у цьому напрямку ставить цих студентів у складну ситуацію. Як педагоги, вони повинні керувати колективами, а їх реально до виконання таких обов'язків або ж не допускали, або вони самі не бажали їх виконувати. А це об'єктивно веде до переосмислення своєї соціальної позиції, переорієнтації у суспільстві.

Цей вид діяльності є сильним чинником формування соціального самовизначення, оскільки він повною мірою в змозі реалізувати складові соціального самовизначення, а саме: бажань, умінь і результату.

Внаслідок переорієнтації на формування загальнолюдських цінностей ще далеко не всі можуть зрозуміти, як їх потрібно виробляти, формувати і реалізовувати в умовах академгрупи, в процесі групової діяльності.

Соціальне самовизначення формується активніше у тих студентів, які підкоряються студентам-керівникам, і менше у тих студентів, які самі керують трудовою діяльністю, індикатор "Виконання трудових завдань". Пояснюється це тим, що існує місце передачі соціального досвіду керівників підлеглим, а також використовуються можливості колективної діяльності академічної групи для реалізації прагнень цієї категорії студентів. У процесі політичної освіти соціальне самовизначення найбільш ефективно формується у керівників, ніж у тих, хто такого навантаження не виконує.

Соціальна активність вища у тих студентів, які беруть участь у громадській діяльності. Як свідчать дані таблиці 7, це обумовлено перш за все соціальною позицією, яку практично реалізують студенти в даних десяти видах діяльності, використовуючи досвід громадської роботи. Це значить, що ті види діяльності, в які включають викладачі інституту студентів, а також і останні самі себе однаковою мірою формують складові соціальної зрілості, але лише за умови, що студент включений у ці види діяльності на громадських засадах. Участь у громадській роботі, в кожному із названих видів діяльності є однаковим фактором формування соціальної зрілості для усіх студентів.

На першому ранговому місці у студентів, які беруть участь у громадській діяльності, знаходиться індикатор "Робота з учнями за програмою педпрактики". Це значить, що у цьому виді діяльності студенти реалізують прагнення до самореалізації.

Під час проходження педагогічної практики студент, крім завдань з предметів фахової підготовки, виконує значний обсяг робіт з учнями в напрямку позанавчального виховання. Майбутній учитель реалізує завдання щодо вироблення в учнів уміння аналізувати і оцінювати власні вчинки і якості особистості, які виявляються в діяльності, а відповідно на основі аналізу приймати рішення стосовно до самовиховання волі, характеру, поглядів і т. п.

Педагогічна практика сприяє формуванню соціальної зрілості майбутнього вчителя через такі моменти:

- а) оволодіння елементами основ мистецтва мови і спілкування;
- б) вироблення і дотримання певних процесів мислення і діяльності;
- в) виявлення наполегливості у реалізації задуманої ідеї або прийнятого рішення з класом, певною групою дітей, адміністрацією;
- г) вироблення навичок самоконтролю за своїм стилем діяльності.

Відомо, що мова людини, а тим паче вчителя, в силу не тільки щоденного спілкування з учнями, а і в зв'язку з необхідністю чіткого і послідовного висловлення думок повинна бути вираженням особистості у напрямку її розкриття через хвилювання. Вчитель з допомогою мови не лише робить інформацію, заохочує учнів до навчальної і пізнавальної діяльності, переконує у правильності чи хибності певних точок зору, а найголовніше заохочує до дії. Внаслідок цього мова майбутнього вчителя повинна містити необхідні фактичні дані, пробуджувати психічну сприйнятливність,

Ранговий аналіз змісту індикаторів соціальної активності студентів, які беруть і не беруть участь у громадській діяльності, станом на лютий 1992 р.

Категорія досліджуваних	Індикатори соціальної активності									
	Салтарно-гігієнічне прибирання інституту, гуртожитку	Виконання трудових завдань	Участь в олімпіаді, конкурсі з навчальної дисципліни	Робота з учнями за програмного підприємства	Виконання дослідження під контролем викладача	Виконання обов'язків керівника колективу, організації	Виконання громадських доручень	Лекції, бесіди, диспути і т.п.	Релігійні і виступи у художній самодіяльності	Тренувальна і участь у спортивному змаганні
Студенти, які беруть участь у громадській діяльності (експериментальна група) (N = 50 осіб)	9	2	10	1	5	6	3	4	7	8
Студенти, які не беруть участі у громадській діяльності (контрольна група) (N = 50 осіб)	10	1	5,5	3,5	8,5	7	2	3,5	8,5	5,5

приводити до узгодженості дій. Але в кінцевому результаті: "... вона повина примусити слухача відчутти потребу зробити те, про що його просять...". (3).

Мислячий учитель завжди володіє можливістю аналізувати свої власні і дії інших. У нашому випадку – це дії учнів і колег. З допомогою правильно організованого мислення учні навчаються розуміти предмети і явища об'єктивної дійсності. А на основі об'єктивного сприймання реальності формується зріла діяльність майбутнього вчителя.

Друге рангове місце у студентів-активістів займає індикатор "Виконання трудових завдань". Тут ця категорія студентів практично реалізує бажання давати користь своєю діяльністю. Діяльність студента, майбутнього вчителя, по виконанню трудових завдань включає в себе усю різноманітність форм його трудової діяльності в період навчання. Це і робота по благоустрою території, де розташовані гуртожитки, інститут, у межах міста, робота по наданню допомоги колгоспам, участь у проведенні найрізноманітніших заходів, у студентських будівельних загонах. Така робота має суттєве значення для виховання, допомагає виробити впевненість у свої сили, виробляє навички спілкування з людьми. Крім цього, в процесі виконання норм трудових завдань яскраво виявляється відповідальність кожного студента за виконувану справу саме через його активність. Не можна виконувати ту чи іншу роботу, не доклавши для цього певні зусилля і не виявивши активності. Активність формує відповідальність.

Трудова діяльність є саме тією сферою людського спілкування, де можна повністю перевірити багато особливостей характеру студента. В процесі роботи чітко спостерігається, хто дійсно працює, а хто просто "відбуває" час.

Під час проведення дослідження ми зіткнулися із рядом неординарних ситуацій щодо рівня формування соціальної зрілості особистості. Наприклад, студент добре навчається, бере участь у різноманітних видах діяльності, має високі показники значень самооцінки. В кінцевому результаті його рівень соціальної зрілості не характеризується високим значенням. Проаналізувавши самооцінки і оцінки експертів, стало зрозуміло, що експертів-товариші по групі оцінюють дуже низько діяльність такого студента у виконанні різноманітних трудових завдань та під час санітарно-гігієнічного прибирання.

Соціальна зрілість майбутнього вчителя характеризується широким спектром його діяльності в процесі навчання у вузі, і кожен із видів відіграє важливе значення під час її формування. Не може студент характеризуватися високим значенням рівня соціальної зрілості особистості, якщо він дозволяє собі уникати чесного ставлення до трудової діяльності.

Трудова діяльність студентів інституту традиційно була обумовлена участю їх у суботниках, осінніми сільськогосподарськими роботами в колгоспах та іншими видами, організацією яких займалися ректорат та деканати.

Проводячи роботу у напрямку впровадження у життєдіяльність інституту ідеї студентського самоврядування питаннями трудової діяльності починаючи з 1989 року займалася студентська

профспілкова організація. У цьому напрямку на факультетах була розроблена система діяльності (чергування) академічних груп по благоустрою територій де розташовані гуртожитки, обладнанню і дотриманню в належному стані спортивних майданчиків, території біля студентських корпусів. Організацію роботи груп у цьому напрямку здійснювала житлово-побутова комісія профкому студентів інституту (голова комісії – О. Банул), та житлово-побутові комісії факультетів фізмату, педфаку та іноземних мов, (голови комісій – І. Номеровська, Г. Ус, С. Богатирьов). Результати участі академічних груп у трудовій діяльності враховувалися при підбитті підсумків змагання на факультетах.

На останньому ранговому місці у студентів, які беруть участь у громадській діяльності, знаходиться індикатор "Участь в олімпіаді, конкурсі з навчальної дисципліни". Це ми пояснюємо тим, що цей вид діяльності не є ефективним засобом впливу на життєдіяльність академічної групи. Учасниками олімпіади є ті студенти, які не беруть участі в громадській діяльності. Це можна пояснити їх орієнтацію на навчально-пізнавальну діяльність і незайнятстю в порівнянні з тими студентами, які беруть участь у громадській діяльності.

У інституті розроблене положення про організацію НДРС (науково-дослідної роботи студентів) на факультетах. Систематично проводяться олімпіади з навчальних предметів на факультетах, а також їх інститутський тур, діють проблемні групи та наукові гуртки. Всі студенти виконують курсові роботи, щороку у інституті проводяться студентські наукові конференції. Питання про наслідки НДРС систематично розглядаються на засіданнях рад факультетів та інституту. Основним недоліком тут є те, що результати участі студента в олімпіаді чи конкурсі з навчальної дисципліни практично не впливають на рівень соціальної зрілості його академічної групи. Тобто студент досягає індивідуального результату, який не є цінним для його соціального оточення.

На першому ранговому місці у студентів, які не беруть участі у громадській діяльності, знаходиться індикатор "Виконання трудових завдань". Студенти, які не виконують певного громадського навантаження, компенсують у трудовій діяльності недоліки щодо корисності свого співіснування з товаришами по навчанню, тобто кожен повинен виконувати ту роботу, в якій він одержує найкращі результати.

Друге рангове місце у студентів не активістів займає індикатор "Виконання громадських доручень". За допомогою цього виду діяльності студенти намагаються реалізувати прагнення до самореалізації. Виконуючи тимчасові доручення, ця група сту-

дентів формує свою соціальну активність. У процесі виконання громадських доручень виробляється вболівання за справу, виникає ситуація, коли реально студент зіштовхується зі суспільно значущими проблемами. Він починає шукати своє виявлення, уже не спрацьовує повною мірою елемент формального ставлення до

Таблиця 8

Ранговий аналіз змісту індикаторів соціальної відповідальності студентів, які беруть і не беруть участь у громадській діяльності, станом на лютий 1992 р.

Категорія досліджуванних	Індикатори соціальної відповідальності											
	Сантиарно-гігієнічне прибирання інституту, гуртожитку	Виконання трудових завдань	Учассть в олімпіаді, конкурсі в навчальній дисципліні	Робота з учнями за програмою підтримки	Проведення дослідження під контролем викладача	Виконання обов'язків керівника колективу, організації	Виконання громадських доручень	Лесції, безділ, диспути, і т. п.	Релігійні і учассть в художній самодіяльності	Тренування і учассть у спортивному змаганні	Допомога в навчанні іншим	Поліпшення якості своєї успішності
Студенти, які беруть учассть у громадській діяльності (експертна група) (N = 50 осіб)	7,5	4	11	1	7,5	10	3	5	9	12	6	2
Студенти, які не беруть учассть у громадській діяльності (контрольна група) (N = 50 осіб)	4	2	11	5	9	12	6	3	7	10	8	1

справи. Приносячи за рахунок сумлінного ставлення до виконання громадських доручень користь своїй академічній групі, він

водночас робить внесок у формування соціальної зрілості своєї групи, тобто тут практично реалізується теза: формуючи соціальну зрілість академічної групи, членом якої є певний студент у процесі виконання громадських доручень, він цим самим формує і свою власну соціальну зрілість.

На останньому ранговому місці у студентів, які не беруть участь у громадській діяльності, знаходиться індикатор "Санітарно-гігієнічне прибирання інституту, гуртожитку". Це можна пояснити тим, що цей вид не є ефективним засобом формування соціальної активності майбутнього вчителя, оскільки не знаходить практичної реалізації жоден із критеріїв соціальної активності особистості майбутнього вчителя.

У студентів, які беруть участь у громадській діяльності, на першому ранговому місці знаходиться індикатор "Робота з учнями за програмою педпрактики". Це значить, що в цьому виді діяльності студенти реалізують відповідальність за доручену справу.

Студенти, які займаються громадською діяльністю мають значні переваги у порівнянні зі своїми товаришами щодо реалізації поставлених завдань. Це є наслідком того, що вони володіють значно більшим соціальним досвідом, який у свою чергу і є вміням соціальної поведінки майбутнього вчителя.

Педагогічна практика змушує сконцентрувати усі побічні до цього часу індивідуальні особливості студента у сфері високого прояву самоконтролю. Учні, як ніхто інший, володіють здатністю помічати всі недоліки вчителя і звертати на них увагу відкритим способом. Це приводить до того, що студент-практикант під час проходження педагогічної практики перебуває в стадії високого самоконтролю. На основі одержаних результатів з'являється можливість оцінити свої сили і можливості, свій рівень педагогічних умінь, порівняти їх з потенційними, а відповідно на основі цього усвідомити себе як спеціаліста у професійній підготовці.

Друге рангове місце у студентів-активістів займає індикатор "Поліпшення якості своєї успішності", тобто за допомогою цього виду діяльності реалізується прагнення оволодіти міцними знаннями під час фахової підготовки. В процесі поліпшення якості навчання найяскравіше реалізуються самостійність і відповідальність студента. Це значить, що у студентів розвинена професійна відповідальність на основі усвідомлення обов'язку.(4).

Самостійність виявляється при розв'язуванні пізнавальних, громадсько-політичних, трудових та моральних проблем. Повноцінний розвиток самостійності студента є умовою зростання

ставляться до трудової діяльності. Найсерйознішою причиною у такому стані справи є вплив суспільства, який несе в собі орієнтацію на легке здобуття матеріальних ресурсів. У більшості випадків студенти орієнтовані на споживацьке існування.

На останньому ранговому місці у студентів, які не беруть участь у громадській діяльності, знаходиться індикатор "Виконання обов'язків керівника колективу, організації". Ця група студентів не в змозі виконувати такі обов'язки внаслідок відсутності соціального досвіду. Виконувати обов'язки керівника колективу, організації в умовах вузу нині стало величезною, а в ряді випадків практично нерозв'язаною проблемою. Дуже гостро постає виявлення незадоволення і звинувачення на адресу тих студентів, які займаються громадською діяльністю, у кар'єризмі як з боку своїх товаришів по навчанню, так і з боку ряду викладачів. У більшості випадків це ті викладачі, які самі не мають значного соціального досвіду і які ніколи не займалися такою діяльністю. Таке ставлення викликає у студентів реакцію небажання виконувати покладені на них обов'язки.

Лише у студентів педагогічного інституту і вчителів спостерігається сильна кореляційна залежність між рівнем соціальної зрілості і педагогічної майстерності особистості. У школярів, які обрали професію вчителя, і курсантів військових училищ ця залежність не спостерігається. Це значить, що соціальна зрілість майбутнього вчителя включає в себе зміст педагогічної майстерності, і цим самим його особистість відрізняється від особистості студентів інших видів навчальних закладів. У нашому дослідженні аналіз соціальної зрілості студентів у громадській діяльності доповнювався даними педагогічної майстерності, які подано за допомогою таблиці 9.

Зараз підготовка спеціаліста передбачає переорієнтацію із знань вчителя на його людські, особистісні якості, які виступають у ролі мети підготовки майбутнього вчителя до його професійної діяльності. Соціальна зрілість майбутнього вчителя таким чином є інтегруючою ознакою, станом розвитку його особистості.

Майбутній вчитель, який володіє елементами педагогічної майстерності, розглядає зміст навчання не в знаннях, а в здатності переносити знання в особистісний план, у бачення їх змісту. За мету виховання він бере завдання по формуванню особистісної позиції на основі системи переконань, які не повинні зводитися до суми знань. Тобто основним у навчанні є не конкретні навички або знання, а розвиток сил, які задіяні в процесі навчання.

Частотний розподіл студентів з вказаними інтервалами індексу педагогічної майстерності "М", станом на лютий 1992 р.

Студенти, які беруть участь у громадській діяльності (N = 50 осіб)	-	-	-	1	1	19	24	5	
Студенти, які не беруть участі у громадській діяльності (N = 50 осіб)	-	-	1	7	17	19	6	-	
Шкала інтервалів "М"	1,0	1,5	2,0	2,5	3,0	3,5	4,0	4,5	5,0

В умовах особистісно-діяльнісного підходу майбутній учитель має можливість виявляти і розвивати ті якості особистості вчителя, які можуть забезпечити характер стосунків учителя та учня, які опосередковані виховною метою. Крім цього, необхідно розуміти і розвивати педагогічну діяльність. Реалізації завдань, поставлених перед школою, значною мірою сприяє участь студентів педвузу в громадській діяльності.

Одержані дані частотних розподілів педагогічної майстерності майбутнього вчителя свідчать про те, що ті студенти, які беруть участь у громадській діяльності, характеризуються проміжком 4,0-4,5. Ті, хто не бере участі у відповідній діяльності, – 3,5-4,0. Це є підтвердженням існування різниці в ступені виявлення педагогічної майстерності двох вибірових сукупностей.

Така різниця існує внаслідок того, що педагогічна майстерність майбутнього вчителя має тісний взаємозв'язок із його соціальною зрілістю. Цей взаємозв'язок виявляється в тому, що від рівня соціальної зрілості залежить рівень педмайстерності. Нами встановлено, що ті студенти, які беруть участь у громадській діяльності, мають вищий рівень соціальної зрілості в порівнянні з тими, хто такого навантаження не виконує. Отже, студенти-активісти мають і вищий рівень виявлення педагогічної майстер-

ності порівняно із своїми товаришами. Набутий соціальний досвід у процесі громадської діяльності є необхідною основою вироблення і формування елементів педагогічної майстерності майбутнього вчителя. Між двома вибірковими сукупностями студентів спостерігається різниця. Дані рангового аналізу відповідних груп студентів подано за допомогою таблиці 10.

Таблиця 10

Ранговий аналіз змісту індикаторів педагогічної майстерності студентів, які беруть і не беруть участь у громадській діяльності, станом на лютий 1992 р.

Категорія досліджуваних	Індикатори педагогічної майстерності							
	Знання навчальних курсів основної спеціальності	Знання основ психології і педагогіки	Прагнення до організації спільної роботи в учнівстві	Прагнення утвердити себе в колективі	Здатність розуміти поведінку людини	Здатність активно впливати на інших	Умінь грамотно і переконливо викладати свої думки	Умінь організовувати інших людей
Студенти, які беруть участь у громадській діяльності (експериментальна група) (N = 50 осіб)	1	2	5	6,5	3	6,5	4	8
Студенти, які не беруть участі у громадській діяльності (контрольна група) (N = 50 осіб)	2	4	1	7	6	5	3	8

Педагогічна майстерність формується інтенсивніше у студентів, які беруть участь у громадській діяльності. Вона пов'язана із формуванням соціальної зрілості і отже, в громадській діяльності ефективно формується через соціальну активність. На першому ранговому місці у студентів, які залучені до громадської діяльності розміщений індикатор "Знання навчальних курсів основної спеціальності". Друге рангове місце займає індикатор "Знання основ психології і педагогіки". Ці види діяльності передбачають оволодіння певною системою знань, яка є необхідною для професійної діяльності майбутнього вчителя.

Для того, щоб бути висококваліфікованим спеціалістом у процесі самостійної діяльності, студент уже під час навчання у вузі зобов'язаний серйозно до цього готуватися. Соціально зрілий вчитель лише тоді в змозі творчо виконувати покладені на нього обов'язки, коли він володіє основами фахової підготовки. В основі педагогічної майстерності майбутнього вчителя лежить його здатність до передачі й ефективної псдачі знань. Перш за все це проблема розуміння природи здатності людини до навчання. Опанування знань можна характеризувати як специфічну діяльність. Особливість її в тому, що вона універсальна, оскільки утворює основу оволодіння будь-якою іншою діяльністю. На основі засвоєних знань учитель формує в учнів уявлення про соціальний досвід. Цей досвід перетворюється у навчанні в зв'язку з доповненням його новими знаннями і вміннями і зазнає переорієнтації за рахунок включення нових знань і вмінь у системи уже наявного досвіду.

Знання, які подаються в процесі навчання, допомагають студенту набувати нові знання і дії у своєму досвіді і змінити попередній досвід, тобто знання навчальних курсів основної спеціальності є засобом зміни життєвого і професійного досвіду. Діяльність у напрямку оволодіння знаннями фахових дисциплін ми розглядаємо як діяльність у напрямку самозміни, саморозвитку, що тягне за собою якісні зміни у структурі соціальної зрілості майбутнього вчителя.

У педагогічній практиці про якість і ефективність роботи вчителя, його майстерності здебільшого прийнято говорити за результатами діяльності учнів, за показниками їх навчання і поведінки. Але ці показники не створюють об'єктивних умов для оцінювання рівня педагогічної майстерності вчителя. Успішність учнів з того чи іншого предмета складається під впливом не лише вчителя-предметника, а залежить від усієї сукупності впливів – навколишнього соціального середовища, шкільного колективу, сім'ї, суспільства.

У студентів-активістів сильним фактором формування педагогічної майстерності є "Знання основ психології і педагогіки". Знання з цих предметів дають можливість застосувати уже наявний соціальний досвід, спрямовувати свою діяльність у напрямку пошуку закономірностей педагогічного процесу з метою найефективнішим чином реалізовувати завдання, поставлені перед школою.

Ми розглядаємо педагогічний процес, з одного боку, як саморух, а з другого, – це керований процес, який відбувається за допомогою розв'язання нескінченного ряду педагогічних знань, підпорядкованих кінцевим завданням суспільства. Вивчаючи основи педагогіки, майбутній учитель вивчає об'єктивні і суб'єктивні соціальні і природні фактори виховання, співвідношення його цілей і засобів, потенційних і реальних можливостей. На основі одержаних знань він у змозі здійснювати пошуки закономірностей в галузі управління і педагогічного аналізу кожного компонента педагогічного процесу. Отже, вивчаючи основи педагогічної науки, майбутній учитель орієнтований на можливу систему дій, спрямованих на досягнення завдань педагогічних систем, а також на виявлення такої системи дій, яка найкращим чином задовільняла б наявну мету. Щодо знання основ психології, то потрібно акцентувати увагу на тому, що вчитель сьогодення проводить роботу в напрямку вивчення людської особистості. Вивчати і пояснювати особливості особистості учня найефективніше можна тільки застосовуючи для цього експериментальні дослідження.

Відомо, що ми пізнаємо себе за допомогою своїх реакцій та ситуації, в які ми потрапляємо. Такими реакціями є не лише наші жести або слова, але і те, як ми інтерпретуємо ці ситуації і ці відповіді. Тобто, якщо в усіх випадках людина пізнається шляхом спостереження за її діями, то за допомогою експерименту можна пояснити реакції та інтерпретацію учнем своїх власних актів.

Перше рангове місце у студентів, які не виконують громадського навантаження, займає індикатор "Прагнення до організації спільної роботи з учнями". Оскільки ця група студентів не має значного соціального досвіду, який необхідний для професійного становлення вчителя, то в процесі діяльності у цьому напрямку вони оволодівають таким досвідом.

У студентів, які не беруть участі у громадській діяльності, на другому ранговому місці знаходиться індикатор "Знання навчальних курсів основної спеціальності". Це значить, що практично для усіх студентів педінституту знання з фахових дисциплін є

основою не лише їх педмайстерності, але і необхідною умовою діяльності вчителя взагалі.

Для обох груп студентів на останньому ранговому місці знаходиться індикатор "Уміння організовувати інших людей". Таку ситуацію для студентів-активістів ми пояснюємо тим, що в процесі постійної своєї громадської діяльності вони мають справу із організацією інших студентів у напрямку виконання певного завдання. В більшості випадків ці студенти не відчувають проблем щодо цього виду діяльності. А отже, вони впевнені в тому, що в разі необхідності зможуть реалізувати завдання по організації й активному впливу на інших людей.

Щодо студентів, які не беруть участі у громадській діяльності, то для них цей напрямок створює ще додаткові проблеми. Для того, щоб виявити себе у цьому напрямку діяльності, необхідно бути залученим до певної громадської діяльності.

Види діяльності, до яких залучені студенти в процесі вузівської підготовки по різному формують соціальну зрілість студентів, які беруть і не беруть участь у громадській діяльності. Позитивний ефект спостерігається тоді, коли студенти за допомогою різноманітних форм студентського самоврядування втягуються в активне громадське життя. Впровадження у життєдіяльність факультетів методики громадської атестації студентів на основі оцінок соціальної зрілості особистості дає можливість визначити рівень розвитку як окремого студента, так і академічних груп. А це в свою чергу дозволяє виробляти і реалізувати систему діяльності факультету у напрямку формування високого рівня соціальної зрілості студентів.

Найбільш ефективними видами діяльності по формуванню соціальної зрілості особистості майбутнього вчителя у громадській діяльності є:

- Робота з учнями за програмою педпрактики;
- робота у напрямку поліпшення якості своєї успішності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Слостенин В. А. Формирование социально активной личности учителя: вопросы методологии и методики//Формир. социальн. активн.личн. учителя. Сб. науч. трд. – М., МГПИ им. В. И. Ленина, 1982. – 172 с. – С. 13.

2. Сафин В. Ф. Психология самоопределения личности: Учеб. пособие/Свердл. пединститут. – Свердловск, 1986. – 142 с. – С. 74.

3. Сопер П. Основы искусства речи: Перевод с англ. – 2-е испр. изд. – М.: Прогресс-Академия, 1992. – 416 с. – С. 221.

4. Грядунова Л. И. Социальная ответственность личности в условиях развитого социализма. – Киев: Вища школа. Головн. изд-во, 1979. – 136 с. – С. 24.

5. Грядунова Л. И. Там же.

РЕЗЮМЕ

В цій статті на основі одержаних результатів дослідно-експериментальної роботи показано, що:

– студенти, які беруть участь у громадській діяльності, характеризуються вищим рівнем соціальної зрілості особистості:

– ступінь соціального самовизначення як і соціальної відповідальності студентів-активістів близька до ступеня самовизначення і відповідальності тих студентів, які не беруть участі у громадській діяльності.

– соціальна активність значно вища у тих студентів, які беруть участь у громадській діяльності. Тобто соціальне самовизначення і соціальна відповідальність майбутнього вчителя в умовах педагогічного інституту формуються засобами громадської діяльності через зміст соціальної активності.